

ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА
(Варшава — Скопље)

О СРПСКИМ НЕКА-КОНСТРУКЦИЈАМА У ФУНКЦИЈИ РЕЧЕНИЧНИХ АРГУМЕНАТА

По извршеној анализи посебном анкетом проверених језичких чињеница и након осврта на одговарајуће прилике у неким другим деловима словенског језичког света, ауторка закључује да облик *нека* у савременом српском игра кључну улогу при устројавању специфичног реченичног модула — *концесива*.

Током последње године неколико пута сам се враћала *нека*-конструкцијама. Мој је интерес пробудио контакт са словеначким језичким материјалом. Наиме, функционална мрежа словеначких нај-конструкција далеко надмашује оно што традиционално зовемо императивом трећег лица. Прилично исцрпни преглед материјала осталих словенских језика (Тополињска 1998 — у штампи) уверио ме је да словеначки није у том погледу изолован, иако је тамо процес ширења тог типа конструкција попримио изузетно широке размере. Ја бих чак ризиковала износити тезу да имамо посла са посебним, додуше маргиналним, глаголским начином, а ако треба да му изаберемо име, ваљда би најадекватније било *concessivus*.

У даљем тексту термин '*нека*-конструкције', по потреби, употребљавам не само у односу на српски језички материјал, но и на еквивалентне форме концесива у другим словенским језицима (тј. нпр. у односу на пољске *niesz*-конструкције, руске *нџсѣѣ*-конструкције, и сл.).

Најфреквентније су у словенским текстовима *нека*-конструкције као конституенте самосталних (= граматички независних) исказа — за изражавање заклетви, молби, наређења, претње, концесије, типа *Нека им је њросѣо!*, *Нека само њроба!*, *Нека ради шѣа хође ...*; уп. и *Нека дође, ако веђ мора ...*, па и само *Нека ...* Тако употребљено *нека* у граматичком и реченичном опису квалификује се као партикула. Словенска граматичка традиција је у том погледу униформи-

сана. Међутим, у делу словенских језика речници, а ређе и граматике, информишу о постојању и једног другог *нека*, наиме *нека*-везника. Међу такве језике спада и српски; и баш је такво *нека* које се квалификује као везник у центру пажње у овом тексту. Тачније: у центру пажње су изричне *нека*-реченице и њихов однос према изричним *да*-конструкцијама.

Прво ћу да изложим грађу, па онда да ређам питања.

Прве примере који су пробудили мој интерес нашла сам у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ. Тамо, под одредницом *нека*, чак на првом месту, под римским бројем „I“, налазимо граматичку квалификацију „везник“ и даље, под арапским „I“, „у зависним реченицама“, па под словом „а“, цитирам: „исказни, кад се исказује или ближе одређује оно што садржи, означава глагол главне реченице“, те иза две тачке, у позицији где се обично дају синоними, следи *да*. Овај тип употребе илуструју четири примера, наводим их све: *Грк рече свому кочијашу ... нека јасње огули и ишечче* (Стој. М. 1,24), *Нађох га гдје лежи, а мајка ми рече, нека му скочим на леђа, ње њоскачем њо њима ишћо јаче могу* (Лис. 1,5), *Наишше њисмо другу Тоши из гимназије ... моли, нека га њај њозове ... у гостје* (Нех. 1,25), *Одлучио сам, нека господар ... остјане сачрањен у архивима ... докле год небо не њошаље кога, њко ће га искићишћи свим и свачим* (Вел. 3,10). У Матичином речнику из 1969. г. тај тип употребе није издвојен. *Нека* као везник у зависним реченицама илуструју само примери намерних, погодбених и допусних реченица, које иначе налазимо и у речнику САНУ.

Пошто су сви примери наведени у Речнику САНУ деловали помало архаично, рџила сам да проверим има ли таквих примера у савременом српском стандарду. Са таквим питањем обратила сам се професорици Даринки Премк и, захваљујући њеној помоћи, добила обилан материјал од београдских студената. Ради се о две студентске групе од којих једна броји тридесет и двоје, а друга шездесет и осам учесника. У даљој обради нећу их раздвајати јер нисам приметила релевантне разлике између ове две групе.

Студентима је било предложено осам реченица са молбом да одреде да ли би у њима употребили *да*- или *нека*-конструкције. Питање да ли је могуће употребити и једно и друго и да ли међу њима постоји значењска разлика није било експлицитно формулисано. У свих осам примера обухваћених анкетом појављује се зависна реченица у функцији аргумента глаголског предиката главне реченице. Одабрани су глаголски предикати, по могућности различитог типа, и у редоследу којим су реченице дате у анкети ти типови су свесно

измешани да би се избегла „сугестија серије“. Овде ћу да коментаришем резултате анкете према карактеру добијених одговора, што се најчешће — иако не увек — поклапа са карактером надређеног предиката; нећу, дакле, ићи оним редом којим су реченице биле дате у анкети.

Резултати анкете су следећи:

1. *Молио је ... га гледају.* — Ову је реченицу 99 студената попунило са *да*, један — са *нека*. Контекст носи једнозначну информацију да се ради о молби упућеној присутним адресатима. „Јунак“ реченице, тј. референт првога (полазног) аргумента предиката 'молити', жели да му се молба оствари, док аутор текста препричава ту ситуацију. Овде, као и у даљем тексту, 'предикат' схватам као семантичку величину конститутивну у односу на структуру реченице, док су 'аргументи једног предиката' такође семантичке величине чије присуство у тексту он захтева, а које упућују на објекте које повезује предикативна релација; предикат се најчешће у тексту реализује као глагол, а његови аргументи као именичке синтагме и/или као зависне *да*-реченице;

2. *Наговори га ... ми донесе књигу.* — Овде су се 95 студената изјаснили за *да*, четворо за *нека*, док је један без додатног коментара допустио оба решења. Имамо посла са директно упућеном молбом/жељом, тј. са варијантом класичног „императива 3. лица“;

3. *Ми смо мишљења ... се они повуку.* — 90 *да*, 10 *нека*. Реченица је очигледно кондензирана, на површини текста није остварена модална компонента, онај „прави“ предикат који импликује пропозиционални аргумент, нешто налик на 'требало би', 'пожељно је', и сл. Због тога је природнији облик тог аргумента *да*-конструкција; увођење *нека* сугерише драстичнију кондензацију, нешто као 'ми смо мишљења да је тако боље, нека се они повуку', тј. секвенцу у којој је *нека*-конструкција граматички независна и „мање императивна“;

4. *Рекли су јој ... прво ојере косу.* — 82 *да*, 16 *нека*, 2 — алтернативно оба решења. Један од присталица двојног решења објашњава како *да* импликује наређење, а *нека* — савет. Статистика показује да је обично 'наређење' прво читање, а 'савет' — споредно, што је вероватно условљено и лексичком семантиком и типичном реакцијом надређеног предиката;

5. *Кажу му ... дође.* — 80 *да*, 14 *нека*, 6 — алтернативно оба решења. Један од анкетираних нуди алтернативно и: *Кажу му: дођи!* Ова реченица подразумева ситуацију максимално типичну за императив 3. лица. Није искључено да је знатан број *нека*-одговора изазван чињеницом да је та реченица била прва на списку, па је сам

начин како је било постављено анкетно питање терао на размишљање да ли је ту *нека* уопште могуће; иначе — иако то нико од анкетираних експлицитно није забележио — поред императивне, реченица има и другу природну концесивну реакцију:

6. *Кажу ми ... се на мајку не љући*. — 68 *да*, 20 *нека*, 12 алтернативно *да* и *нека*. Један је коментар да ту *нека* звучи „императивније“. Надређени предикат је у императиву, што сугерише наређење. Међутим, ради се о измени емотивног стања, тј. о нечему што се не може просто наредити — ваљда је то главни разлог томе што има толико алтернативних и *нека*-одговора;

7. *Реци мајци ... сврати до нас понекад*. — 54 *да*, 38 *нека*, 8 алтернативно *да* и *нека*. Један од анкетираних даје веома интересантан коментар: *да* 'ми бисмо волели да сврати', *нека* 'ако она хоће'. Статистика показује да су обе могућности у овом контексту потпуно прихватљиве: код *да* за аутора поруке доминира волитивна, код *нека* — концесивна компонента;

8. *Пусти га ... виче*. — 4 — *да*, 73 — *нека*, 23 алтернативно *да* и *нека*. Овде сам добила и два коментара. Први се тиче интонацијске реализације и гласи да „без зареза“ треба да стоји *да*. Други је доста нејасан и гласи да је конструкција са *да* 'дозвола за почетак', а конструкција са *нека* — 'дозвола за крај'. Према јединој интерпретацији која ми пада на ум ово би могло да значи да се у *да*-конструкцији крије инхоативна, а у *нека*-конструкцији дуративна компонента.

Резултати анкете сугеришу закључке по више линија. Сви ти закључци, или бар већина њих, говорном представнику српског језика „унапред“ су дати. Ја, као странкиња, морам да их верификујем „на материјалу“. Ево мојих закључака:

— и *да* и *нека*-конструкције способне су да конституишу зависне изричне реченице; међутим, док за *да*-конструкције у принципу не постоје семантичке оградe, појављивање *нека*-конструкција зависи од лексичке семантике надграђеног предиката;

— тешко ми је да поставим оштру границу семантичке зоне у којој се крећу *нека*-конструкције, мада су неке ствари ту ипак јасне; наиме: *нека*-конструкције се не могу појавити иза предиката деонтичке модалности, а необичне су, или немогуће, иза предиката волитивне модалности (?*желим нека* ..., ?*наређујем нека* ..., ?*захтевам нека* ...); ипак, могуће је *молим нека* ... — изгледа да је ту од значаја компетенција говорног лица да нешто нареди и/или способност адресата наређења да то испуни;

— јако је симптоматично да *нека*-конструкције не могу да се појаве иза негираних предиката, и то како оних са дискретно изра-

женим предикатом негације, тако и оних са лексички уграђеном негацијом, дакле **не желим нека ...*, **не молим нека ...*, **забрањујем нека ...*, **одбијам нека ...*, **прошћивим се нека ...*

— обичне су *нека*-конструкције иза предиката вербалне комуникације (*verba dicendi, cogitandi ...*), иза предиката који изражавају молбу, инсистирање, савет, сугестију, дозволу, допуштање ..., тј. широко схваћену гаранцију непротивљења од стране говорног лица; сви ти предикати допуштају изван „психички простор“, тј. могућност већег или мањег интелектуалног/емотивног/волитивног ангажовања говорног лица: већа ангажованост импликује избор *да*-конструкције, мања — *нека*-конструкције;

— на синтаксичком се плану, изгледа, чува траг глаголског порекла *нека*; наиме, *нека*-конструкција има већу аутономију од *да*-конструкције и у сваком контексту (дакле: и иза интензионалног предиката) може да конституише самосталан исказ; ту се треба подсетити на онај студентски коментар да *нека*-конструкција иде „са зарезом“.

Читава слика — по моме мишљењу — сугерише следећи општи закључак:

И *да* и *нека* јесу адвербалне партикуле и као такве показатељи модуса, показатељи одређеног глаголског начина у служби семантичке категорије фактивности. Разлика између њих састоји се у томе што је *да* семантички сиромашније, оно само сигнализује суспензију фактивности — показатељ је субјунктива, тј. глаголског начина који конституише семантички и граматички зависну реченицу чија фактивност, односно нефактивност, зависи од лексичке семантике надређенога предиката. За разлику од њега, *нека* је семантички богатије, а његова је дистрибуција у функцији реченичног аргумента самим тим ужа: *нека* конституише, по дефиницији, нефактивну реченицу са концесивном семантичком инваријантом. Због тога и предлажем да се *нека*-начин зове *concessivus*.

Предложена дефиниција уједно је и објашњење зашто ја не бих ни *да*, а ни *нека*, квалификовала као везнике. Везник, односно везнички предикат (тј. предикативна релација изражена помоћу везника) је, по мом уверењу, семантичка (и формална) величина која импликује присуство две пропозиционалне аргументске конструкције, док у тзв. изричној (исказној) структури имамо посла са једном пропозиционалном конструкцијом чији конститутивни глаголски предикат захтева присуство једног персоналног и једног пропозиционалног аргумента.

У прилог предложеној интерпретацији говори низ појава унутар српског граматичког система, као и постојање паралелних решења у другим словенским језицима. Навешћу само неке од њих.

Што се српског система тиче, овде је место да се подсетимо у каквим се све сложеним реченицама (= правим сложеним реченицама, са две равноправне пропозиционалне компоненте) могу појавити *нека*-конструкције. Према Матичином речнику и Речнику САНУ то су (а) погодбене, (б) намерне и (в) допусне реченице, односно — на нешто апстрактнијој разини — структуре конституисане предикатима 'услов', 'циљ' и 'концесија'. Разгледаћемо их редом.

(а) Ево примера погодбених *нека*-реченица — у Матичином речнику: *Данас су дошли Турци, ња им се њокорише, нек дођу сунтра Тајтари, њосиће Тајтарима* (Игњ. Ј. 4,12). *У доњем њоку, доистиа, леџи њресахне [река] нека је мало јаче суша* (Стан. М. 2,9), *Нек усџанем и дваџуџи коракнем облије ме зној ...* (Зор. С. 9,365). Све те наведене *нека*-конструкције појављују се у протази и — по дефиницији — имају нефактивни карактер; ништа ту не мења на ствари што је код другог и трећег примера присутна и пресупозиција: ради се о ситуацији која се већ више пута понављала. Уп. и примере типа *Нек донесе молбу, џада ћемо разговарати* према *Донеси молбу, џада ћемо разговарати*, и сл. Јасно је да је ту свуда *нека* модални показатељ, док је веза између двеју аргументских реченица асиндетска.

(б) Следе примери намерних *нека*-реченица — у Матичином речнику: *Виле водом своја лица мију, Нек су бјеља од исџога дана* (Сар. 13,20), *Донеси ми сјајно огледало, Нек њогледам било лице моје* (Кар 1899,178); у Речнику САНУ: *Дао сам му неџио новаца нека му се нађе* (Стев.). И овде смо, *ex definitione*, суочени са модално маркираним нефактивним реченицама — у сам појам циља уграђена је футурска перспектива. Уп., уосталом, у свакодневном језику, нпр.: *Пошаљи га у њродавницу, нека куџи хлеб*, према *Иди у њродавницу, куџи леб*, и сл.

(в) Код допусних реченица ситуација је мало компликованија. Поред примера типа *Нека све њројадне, ја неђу да њоџвџим* са очигледно нефактивном *нека*-реченицом, налазимо и конструкције где се у *нека*-реченицама изјављује прихватање иначе познате чињенице; управо су сви моји речнички примери таквог типа, исп. у Матичином речнику: *Па и нека су многи од њих из овога муња и избили на њвршину, и нека су дошли чак и на угледније њоложаје: никада се нису могли сасвим очистиџи од злих навика* (Паш. 1,47); у Речнику САНУ: *Она њоцрвене ... мисли: „Знам ја џо и без џебе, ња нек сам сирџа“* (Сиј.). Овај тип допусне реченице, иначе близак тзв. адверзативној конструкцији, познат је стандардном словеначком и стандардном хрватском, док је у другим словенским језичким стандардима одсутан. Уп. слн. *Naj se je tudi spozabil, jaz ga ne obsojam*, и

сл. У тим се случајевима суочавамо са прихватањем претпоставке, дакле, са суспензијом фактивности, нешто што би се могло парафразирати у смислу 'и да је тако, ипак ...', 'и ако је тако, ипак ...', 'не кажем да није тако, но ипак ...' што је иначе прави семантички основ концесије. Оно што разматрану конструкцију чини необичном то је употреба несвршеног презента за изражавање хипотезе. Много фреквентнија је иста таква конструкција са футурском перспективом, као у већ цитираном *Нека све пројадне, ја нећу да појустим*, и сл. Међутим, баш употреба несвршеног презента (чак актуелног презента!) потенцира функцију *нека* као показатеља маркиране, нефактивне модалности. Дакле, и ту би се облик *нека* тешко могао оквалификовати као везник.

Сама дистрибуција *нека*-реченица, тј. чињеница да се оне појављују као аргументи тако различитих релација као што су 'услов', 'циљ', 'концесија' (а не само у изричним реченицама код *verba dicendi* и *cogitandi*) сведочи да су оне показатељи једног од нефактивних модуса, а не (што је служба везничких предиката) показатељи одређене релације.

На крају бих хтела још да напоменем да је код свих *нека*-конструкција у саставу сложене реченице могућа секвенца *нека би* (тип: *Нека би био високо до облака, ја ћу га оборити*, и сл.), која у сваком контексту потенцира нефактивни карактер исказа. Размере овог чланка не дозвољавају ми да се упустим у ширу интерпретацију опозиције *нека* према *нека би*, но морам признати да она може бити искоришћена као доказ да је *нека* на путу да постане концесивни везник, односно везнички предикат, са значењем 'концесија'.

Још пар речи о ситуацији у другим језицима. Навешћу нека решења присутна у језицима који су ми најбоље познати, дакле у пољском и македонском. У пољском постоји опозиција типа *Powiedz mi, niech przyjdzie* према *Powiedz mi, zeby przyszedl*, са интерпретацијом сличном оној коју предлажемо за српску опозицију *нека: да*. Међутим, дистрибуција *niech*-конструкција у изричним реченицама је много ограниченија — оне су прихватљиве иза *verba dicendi* као и иза неколико глагола који изражавају (не)заинтересованост говорног лица да утиче на нечије понашање, тип: *Poradź mi, niech tam nie chodzi; Objasnij mi, niech tego nie robi; Zachęć go, niech tam pójdzie*, или *Zostaw go, niech robi co chce*, и сл. Постоји састав *niech by* ... За овде разматрана питања може да буде интересантна паралела у интерпретацији пољског *by* и српског *нека*. Наиме, према пољској граматичкој традицији сложенице као *żeby, aby, gdyby* и др. описују се као везници, а занемарује се основна служба обличког елемента

бу као показатеља нефактивности. — Што се македонске ситуације тиче, она је слична српској, само што су изричне *нека*-реченице мање фреквентне, а опозиција *нека* : *да* другог је карактера, јер македонско *да* је једнозначни показатељ нефактивности. Иначе, основна семантичка ограничења у односу на *нека* су иста.

Све ове фрагментарне примедбе представљају само сигнале да би требало темељно истражити читав комплекс овде разматраних питања око статуса изричних *нека*-реченица, и то полазећи од лексичке семантике надређених глаголских предиката. Ја се засад ограничавам на закључак да такве реченице постоје и да *нека* у њима није везник, него показатељ модуса. Међутим, као што обелодањује историја словенске — и не само словенске — синтаксе, није реткост да показатељи модуса временом прерасту у везничке предикате у чија селективна ограничења спада избор модалне карактеристике њихових реченичних аргумената.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

- П. Мразовић, З. Вукадиновић, Граматика српскохрватског језика за странце. Нови Сад 1990.
 Речник српскохрватског књижевног језика САНУ, Матица српска — Матица хрватска 1969.
 Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, Београд 1996.
 3. Тополињска, 'Нека'-конструкциите и нивниот статус во словенските глаголски системи (у штампи, МАНУ, Скопје).
 3. Тополињска, Слн. *naj* и неговите македонски и полски еквиваленти (у штампи, Охрид, Научна дискусија 1997).

Summary

Zuzanna Topolinska

REGARDING SERBIAN NEKA-CLAUSES

The author argues that Serbian *neka* is a verbal particle introducing a specific mood — *concessivus*. She analyses *neka*-constructions in different types of dependent clauses and compares Serbian *neka*-constructions with their equivalents in other Slavic languages.

Apart from written sources such as dictionaries and grammars the analysis is founded on the results of a poll conducted in several student groups at the Philological Faculty of the University of Belgrade.